

„Je trestné topit Roma?“¹

(Prezentace násilné smrti Tibora Danihela v českém tisku)

Anna Šabatová, Jiří Homoláč, Kamila Karhanová

1. Etnografické pozadí

V pátek 24. září 1993 zahнала v Písku skupina skinheadů čtyři mladé Romy do řeky Otavy a násilím jim bránila vylézt z vody, jeden z Romů – osmnáctiletý Tibor Danihel – utonul. Tato událost byla mnohokrát projednávána před soudem, několikrát se měnila právní kvalifikace činu i počet obžalovaných. Na počátku bylo obžalováno osmnáct útočníků z trestných činů násilí proti skupině obyvatel a jednotlivci a ublížení na zdraví. Téměř šest let po této události, v červnu 1999 uznal Vrchní soud tři obviněné vinnými z rasově motivované vraždy a pokusu vraždy a odsoudil je k trestu odnětí svobody v délce 8 let a tři měsíce, 7 a půl roku a 6 a půl roku (srov. ČTK 30. 6. 99).

2. Analyzovaný materiál

Analyzovali jsme denní tisk od 25. září 1993 (tj. ode dne, kdy vyšla první zpráva o této události) do 6. října 1993 (tj. ještě týden poté, co se konal pohřeb oběti) a dále texty, které se věnovaly opakovanému projednávání tohoto násilného činu před soudem. Excerptovali jsme deníky Rudé právo, resp. (od 18. 9. 1995) Právo (RP/Právo), Lidové noviny (LN), Mladá fronta Dnes (MFD), Svobodné slovo/Slovo (SS, Slovo), Lidová demokracie (LD), Zemědělské noviny/Zemské noviny (ZN), Práce (P), Český deník, resp. (od 2. 1. 1995) Český týdeník (ČD), Denní telegraf (DT), Blesk a Expres. K dispozici jsme měli také 7 zpráv České tiskové kanceláře. Celkem jsme tedy pracovali asi se 130 texty.

3. Metody

V analýze jednotlivých textů se zabýváme především tím, do jakých kontextů je událost zasazována, a tím, jak jsou aktéři popisovaných událostí kategorizováni. Opíráme se zde o tzv. členskou kategorizační analýzu, metodu vypracovanou v rámci etnometodologické konverzační analýzy H. Sacksem. Podstata etnometodologického přístupu spočívá v tom, že se zajímá o kategorie, které používají sami členové daného společenství (v našem případě jsou jimi jak aktéři popisovaných událostí, tak autoři zpráv a komentářů). Tyto kategorie jsou konstituovány „kategoriálními predikáty“, tj. vlastnostmi, které mluvčí považují pro tyto kategorie za typické; jedněmi z těchto predikátů jsou tzv. „kategoriálně vázané aktivity“ (srov. Silverman 1998, s. 83-84). Takto utvořené kategorie jsou bohaté na inference, mají explanační sílu a usnadňují (umožňují) členům společenství orientaci ve světě. Etnometodologická analýza dále pracuje s termínem relační pár. Jde o dvoučlenný soubor kategorií, které jsou svázány natolik pevně, že užití jedné kategorie předpokládá (explicitní nebo implicitní) přítomnost kategorie druhé. To mj. předpokládá, že alespoň některé aktivity vázané na jeden člen relačního páru mají svůj protějšek v aktivitách druhého členu, u relačního páru obchodník – zákazník tak jde o aktivity prodávat – kupovat (Nekvapil 1999/2000, s. 80-87). V této studii se zabýváme především relačním párem Romové – skinheadi. Tam, kde to považujeme za užitečné, využíváme postupů tradiční stylistické analýzy.

¹ Jde o titulek komentáře Václava Trojana (LN 19. 9. 1996, s. 8)

4. Vlastní analýza

4.1 Zprávy o smrti Tibora Danihela

Zpravodajství o události zpočátku nepřekračovalo rámeček běžného psaní o trestných činech v černé kronice. Vůbec první zprávu o události přinesl pod titulkem *Banda přichystala mokrý hrob* pondělní Blesk (27.9.93, s. 1). V následujících dnech o ní informovaly MFD (*Rom utíkající před skiny utonul v řece Otavě*, 28.9.93, s. 4), LD (*Smrt při pochodu skinů*; 28.9.93, s. 4) a RP v rubrice Kronika dne (*Dohnali mladíka k utonutí*, 29.9.93, s. 4). LN o této události až v den pohřbu v obsáhlejší článku nazvaném *Po útoku skinů následoval šok* (LN 1.10.93, s. 1). ZN a ČD informace o smrti Tibora Danihela nezaznamenaly vůbec. O prvotním chápání události jako pouze kriminálního případu svědčí i to, že ji nekomentoval žádný novinář, tím méně pak politik.

Uvedené zprávy se – někdy podstatně – liší užitými jazykovými prostředky. Dále se pokusíme ukázat, jak se tyto prostředky a postupy podílejí na utváření obrazu události a jejím hodnocení. Jak již bylo řečeno, jako první informoval o smrti T. Danihela deník Blesk.

Blesk 27.9.93, s. 1

Banda přichystala mokrý hrob

Poklidný obraz malebného Písku, opěvovaného mnoha básníky, dostal v pátek odpoledne další trhlinu. Ve vlnách řeky Otavy, kousek od Šrámkova splavu, našel smrt mladý Rom (18), prchající před přesilou násilníků.

Policie z důvodů nadále probíhajícího vyšetřování zatím nevydala podrobnější informace. Blesku se však podařilo zjistit, že čtyři mladé Romy napadla u Městského ostrova asi patnáctičlenná banda mladíků. Romové se snažili spasit úprkem k řece. Otavu se pokusili přeplavat na druhou stranu. Část útočnicků jim však nadběhla po nedaleké lávce. Házením kamenů a klacků je hnala dál od břehu. Otřesné divadlo nenechalo lhostejným náhodného chodce. Zavolal městskou policii. Po příjezdu hlídky se útočníci rozprchli. Zakrátko je pochytili policisté z obvodního oddělení a dopravky. Strážníci se ihned po příjezdu k řece pustili do záchran Romů ze studených vln. Poslední z nich byl vytažen po několika minutách. Přivolaný lékař už mohl pouze konstatovat jeho smrt. Tělo bylo převezeno na pitvu. V sobotu se v centru města srotilo asi 70 Romů. Průvod došel až před bydlíště starosty. Ten situaci uklidnil. V neděli přes den byl v městě klid.

(Hynek Klimek)

Zpráva s expresivním titulkem je pojata jako dramatický příběh, v němž kontrastuje „poklidný obraz malebného Písku, opěvovaného mnoha básníky“ s „otřesným divadlem“. Dramatičnost je zvýrazněna silným emocionálním nábojem, expresivitou (viz zvl. titulek *Banda přichystala mokrý hrob*) a krátkými větami „Romové se snažili spasit úprkem“ či „Otavu se pokusili přeplavat“. Dalším typickým znakem textu jsou metafory jako „mokrý hrob“, „otřesné divadlo“; podobně otřelé jako druhý uvedený příklad jsou obraty typu „ve vlnách řeky Otavy (...) našel smrt“ či „ze studených vln“.

Na obrazu události se významnou měrou podílejí způsoby pojmenování pachatelů (viz „přesila násilníků“, „patnáctičlenná banda mladíků“, „útočníci“) a obětí („mladý Rom“, „čtyři mladé Romy“, „Romové“). Oběť je sice kategorizována etnicky, ale zdá se, že pro konstrukci události a především pro její jednoznačný odsudek je důležitý spíše věk oběti (v Šrámkově Písku zemřel mladý člověk) a pachatelů a především to, že útočníci byli ve velké přesile (že šlo o skinheady, se tu neuvádí). Událost je – jak je v bulvárním tisku obvyklé – odsouzena z obecně lidského hlediska. To ale neznamená, že je z interetnického kontextu vyvázána zcela. Informace o tom, že se druhý den v Písku „srotilo“ 70 Romů a že v neděli

byl ve městě klid, by totiž, pokud by smrt Tibora Danihela byla jen násilnou smrtí mladého člověka, nedávaly smysl.

Ve zprávách, které o události uveřejnily v následujících dvou dnech další české deníky, je událost popsána odlišně. Především je v nich ve srovnání s Bleskem méně zřejmá příčinná souvislost mezi jednáním skinheadů a smrtí Tibora Danihela.

MFD 28.9.93, s. 4

Rom utíkající před skiny utonul v řece Otavě

Uprchnout před skupinou asi dvaceti skinů skokem do řeky Otavy se v pátek snažili čtyři Romové z Písku. Jeden z nich v řece utonul. Písecký starosta Tom Zajíček včera řekl, že ve městě je napjatá atmosféra, neboť se neví, zda šlo o náhodu, anebo objednávku. Většina skinů přijela do Písku z Příbramska, odpoledne se vydali na lávku, která vede na městský ostrov se zimním stadiónem. Podle tiskové zprávy Policie ČR byli v té době na ostrově čtyři mladíci ve věku kolem 18 let a ze strachu před hlučnými skiny naskákali do řeky, která je v těchto místech asi 30 m široká. Jednomu se nepodařilo přeplavat na břeh a jeho tělo bez známek života vylovili až přivolání policejní potápěči. Okresní úřad vyšetřování, který převzal šetření okolností případu, včera odmítl bližší informace. Už během víkendu vyzýval městský rozhlas občany přítomné tragické události, aby podali očitě svědectví. Starosta města se včera sešel se zástupci zneklidněných romských rodin.

(ria)

Příčinná souvislost mezi jednáním skinheadů a smrtí Tibora Danihela je v tomto článku značně nezřetelná a jako vlastní příčina tragédie se jeví to, že se mu řeku nepodařilo přeplavat². Popis události se soustřeďuje na jednání obětí: „*uprchnout (...) se snažili čtyři Romové*“; „*ze strachu před hlučnými skiny naskákali do řeky*“; „*jednomu se nepodařilo přeplavat*“; srov. i titulky *Rom utíkající před skiny utonul v řece Otavě*. Skinheadům není přitom připisována žádná činnost, v níž by bylo možné spatřovat bezprostřední příčinu jednání Romů; podle autora tak jednali „*ze strachu před hlučnými skiny*“. V tom lze jistě vidět snahu vyhnout se při nedostatku informací jednoznačné interpretaci události (viz „*Okresní úřad vyšetřování, který převzal šetření okolností případu, včera odmítl bližší informace*“). Primárně však to, že strach Romů ze skinheadů není třeba nijak vysvětlovat, že podle starosty mohlo jít o čin na objednávku, a starostovo setkání „*se zástupci zneklidněných romských rodin*“ ukazují, že pro autora článku i pro samy aktéry události je rozumění tomuto případu do značné míry založeno na předpokladu existence relačního páru Romové – skinheadi.

Strach ze skinheadů je prezentován jako srozumitelná příčina jednání obětí a vlastně i bezprostřední příčina smrti Tibora Danihela ve zprávě Rudého práva, srov. „*Strach před dvacítkou pochodujících a povykujících skinů (...) stál život jednoho ze čtyř romských mladíků*“² a „*Chlapci ze strachu před pokřikujícími skiny skočili do řeky*“. Protože však autor této zprávy disponoval dalšími informacemi o průběhu vyšetřování, píše v druhé části textu – při zachování presumpce nevinny – o podezření, že skinheadi Romy do řeky zahnali. Lze tedy říci, že zde vedle sebe stojí dvě verze události: nešťastná náhoda a úmyslný čin.

² Spojení „stát život“ je klišé, které se často objevuje ve zprávách o různých nešťastných událostech. Formulace typu „nepozornost stála řidiče život“ ukazují, že nezřídka vyjadřují jistou míru zavinění.

Dohnali mladíka k utonutí

Strach před dvacítkou pochodujících a povykujících skinů převážně z Příbramska, jejichž cesta vedla přes lávku Otavy u stadionu, stál život jednoho ze čtyř romských mladíků, kteří byli v té době u řeky. Chlapci ze strachu před povykujícími skiny skočili do řeky, která je v těchto místech asi 30 m široká, a pokusili se ji přeplavat. Jednomu z nich se to nepodařilo a z vodního živlu jej bez známek života vytáhli až přivolání policejní potápěči. Policie zahájila stíhání pro trestný čin ublížení na zdraví a začala pečlivě zkoumat ve spolupráci se soudními znalci příčinu mladíkovy smrti. Vzhledem k podezření, že banda skinů se snažila romské mladíky do řeky zahnat, obrací se policie na všechny občany, kteří byli případnými svědky tragické páteční události na ostrově, aby poskytli informace Okresnímu úřadu vyšetřování v Písku.

(ch)

To, že nové informace o průběhu vyšetřování nemusí mít na interpretaci události nutně podstatnější vliv, lze ukázat na následujícím článku LD. Přestože se i zde objevuje možnost, že šlo o organizovanou akci,³ vztah mezi jednáním pachatelů a obětí je v titulku *Smrt při pochodu skinů* podán jako souběh dvou událostí (k tomu srov. výše titulky RP *Dohnali mladíka k utonutí*). Jako příčina jednání Romů je volbou pojmenování „panika“ snad ještě více než v předchozích textech akcentován strach ze skinheadů, viz „*Při jejich přechodu Otavy po lávce (...) se skupiny zalekli čtyři osmnáctiletí Romové a v panice naskákali do řeky (...) při pokusu o její přeplavání jeden mladík utonul.*“⁴

Smrt při pochodu skinů

„Atmosféra ve městě není dobrá a nerad bych se podrobněji vyjadřoval k případu, který šetří policie,“ řekl včera zpravodaji LD starosta Písku Tom Zajíček. Podle informací policie procházela v pátek kolem 16. hodiny městem parta asi dvaceti skinů. Při jejich přechodu Otavy po lávce, která spojuje ostrov se břehem řeky, se skupiny zalekli čtyři osmnáctiletí Romové a v panice naskákali do řeky, široké v těchto místech kolem třiceti metrů. Při pokusu o její přeplavání jeden mladík utonul (...) Skiný, pocházející z Příbramska, policie zadržela a vyšetřovatel zahájil stíhání ve věci trestného činu ublížení na zdraví. Jak nám dále řekl starosta T. Zajíček, městský rozhlas o víkendů několikrát vyzýval občany, kteří se pohybovali poblíž místa neštěstí, aby se přihlásili ke svědecké výpovědi. „Zatím není jasno, zda tato skupina přijela do Písku záměrně nebo zda šlo o nešťastnou náhodu. U nás v Písku se k hnutí skinhead hlásí pouze několik jednotlivců.“ Včera se setkali s několika romskými rodinami zástupci písecké radnice, aby pomohli zachování klidu, který přispěje k rychlému vyšetření případu.

(tš)

Protože výše uvedené zprávy vyšly v prvních dnech po události, lze to, že prezentují příčinnou souvislost mezi jednáním skinheadů a Romů poněkud nejasně, vysvětlit nedostatkem informací a/nebo snahou dodržovat princip presumpce nevin. Pro srovnání uvádíme následující text LN, který vyšel o dva dny později.

³ Vyjádření starosty T. Zajíčka („Zatím není jasno, zda tato skupina přijela do Písku záměrně nebo zda šlo o nešťastnou náhodu“) není ovšem příliš jasné, protože se v něm patrně kontaminují dvě věci, které podle něj nejsou jasné – jednak, zda skinheadi přijeli bez nějakého záměru, nebo už s úmyslem na někoho zaútočit, a jednak, zda smrt byla způsobena úmyslně, nebo nešťastnou náhodou.

⁴ SSČ definuje pojmenování „panika“ jako „náhlé /bezduvodné/ hromadné zděšení působící zmátek“.

Po útoku skinů následoval šok Romů

(...)

„Příbramští skini naše čtyři kluky do řeky doslova vehnali,“ líčí konflikt nedávný předseda Romské občanské iniciativy v okrese Matěj Šarközi. „Plavali tedy na druhou stranu, kde je však s kameny čekaly další holé lebky. Obrátili nazpátek, ale i tam se na ně snesla sprška! Vysvobodila je až policie - ovšem už bez Tibora. Policajt Pavlíček, který pro něj skočil, byl v mžiku zmrzlej jak preclík - víc než deset minut se ve vodě nedalo vydržet.“ Rakouští hokejisté, kteří trénovali na blízkém stadionu, si zprvu mysleli, že se u řeky natáčejí brutální scény do akčního filmu. Jde ovšem o reálné drama, při němž starší generace Romů prožívá šok. V Písku už žijí desetiletí a netouží po válce s bílými gádži, za mladé však mluvit nechtějí. (...)

„Městského starostu Toma Zajíčka - vstříc nám vychází, jak jen může - se pomalu bojíme pochválit, aby ho bílí neobvinili, že nám nadřzuje,“ stěžuje si pan Šarközi.

„Při úvahách některých intelektuálů na adresu Romů mi naskakuje husí kůže,“ přiznává starosta Zajíček. „Odmítám snahy, abychom Romy separovali do ghatt. Jsou to občané města jako kdokoliv jiný - s právy i povinnostmi. Proto je také chceme do městské policie, ze stejného důvodu jim, přes protesty 'bílých', nabízíme uvolněné byty, kde jsou nuceni přistoupit na vžité normy a nevytvářet si svoje.“

Píseční Romové jsou přesvědčeni o tom, že skiny je nutné postavit mimo zákon. „Nebudeme přece čekat, až nás budou holé lebky zabíjet,“ říká Matěj Šarközi.

(Jan Gazdík)

Už v titulku je jednání skinheadů označeno jako útok a ve vlastním textu jsou bez jakékoli distance citovány výroky romského aktivisty M. Šarköziho. Ten nemá o vině skinheadů pochybnosti. Kromě jednoznačné formulace „*skini kluky do řeky doslova vehnali*“, srov. i informace o tom, že útočníci Romy z vody nechtěli pustit a házeli na ně kameny, které v MFD, LD a RP nejsou uvedeny. Vzhledem k jednoznačnosti popisu není v tomto textu relační pár důležitý pro porozumění události, dovoluje však Šarközimu to, co se stalo, zobecnit a požadovat zákaz skinheadů: „*Píseční Romové jsou přesvědčeni o tom, že skiny je nutné postavit mimo zákon. 'Nebudeme přece čekat, až nás budou holé lebky zabíjet.'*“ Pro to, jak událost konstruuje, je podstatné, že naopak odmítá vyvozovat z události důsledky pro vztahy mezi píseckými Romy a majoritou obyvatelstvem Písku. Zdůrazňuje, že toto soužití trvá již dlouho a že píseční Romové „*netouží po válce s bílými gádži*“, a o útočnicích mluví jako o příbramských skinech. Podobně postupuje i starosta Zajíček.

M. Šarközi a T. Zajíček zasazují událost do interetnického kontextu, ale činí tak především proto, aby situaci ve městě uklidnili, z hlediska aplikovaného metodologického přístupu: aby odmítli relevanci relačního páru píseční Romové – majoritní obyvatelstvo města pro interpretaci toho, co se stalo.

4.2 Pohřeb

4. 2. 1 Denní zprávy

Informace o průběhu pohřbu přinesly téměř všechny deníky. Kromě místa pohřbu a počtu smutečních hostů si všimaly romantických rekvizit a folklorních prvků (dvouspřeží černých koní a cimbálové muziky), jimiž se pohřeb lišil od zvyklostí majority, srov. zvl. článek *Danielovi zahrál cimbál naposledy* (Blesk 2.10.1993, s. 2). Především se však (kromě jinak koncipované zprávy RP) zdůrazňuje, že pohřeb proběhl bez incidentů, srov. titulky *Na pohřeb utonulého Roma skini nepřišli* (MFD 2. 10.93, s. 4) a *Pohřeb bez provokací* (ZN 2.10.93, s. 3) nebo formulaci „*Policie se obávala dalších střetů skinů a Romů*“ (Blesk 2.10.93, s. 2). Pragmatická presupozice, že k nějakému incidentu dojde, dokazuje, že relační pár Romové –

skinheadů není určující jen pro novináře, ale také pro policisty jako přímé aktéry popisované události. (Přesněji řečeno, obavy policie novinářům potvrzují, že pro konstrukci události je relevantní právě tento pár.) Pokud je sledovaná událost konstruována takto, přestává být důležité, že v tomto případě šlo o jednostranný útok skinheadů, a událost může být zpětně kategorizována jako „další konflikt“ či „střet“, rozuměj další konflikt mezi skinheady a Romy vůbec.⁵ Klidný průběh pohřbu pak může v závěru článku ZN sloužit zpětně jako důkaz, že napadení Romů nebylo projevem „nějaké vyhrocené rasové nenávisti“. (Vzhledem ke koherenci argumentace není důležité, nakolik jsou poslední dvě věty autentickou citací starosty Zajíčka.)

ZN 2. 10. 1993, s. 3

Pohřeb bez provokací

Cimbálová kapela nechyběla včera v Písku při cestě k poslednímu rozloučení s osmnáctiletým romským mladíkem Tiborem Danielem,⁶ který před týdnem tragicky zahynul za nepříjemných okolností. Minulý pátek narazila skupina dvou desítek skinů zejména z Příbramska na lávce spojující přes říční ostrov břehy Otavy na čtyři osmnáctileté romské mladíky. Ti ze strachu (...) naskákali do Otavy, aby ji přeplavali. Tiborovi Danielovi se to však nepodařilo, a jak později prokázala pitva, utonul bez dalších známek násilí.⁷ Vyšetřování zatím nebylo uzavřeno. Podle slov starosty Písku Toma Zajíčka se rozhodně nejedná o projev nějaké vyhrocené rasové nenávisti. Potvrdil to i včerejší klidný a důstojný průběh pohřbu.

(bm)

4.2.2 Reportáž MFD

Den po pohřbu vyšla reportáž M. Prokešové a M. Ptáčkové „*Násilí plodí enem násilí*“ (MFD 2.10.1993, s. 8-9), která se žánrem, rozsahem i perspektivou podání liší od všech do té doby zveřejněných i pozdějších textů o píseckém případu. (Připomeňme, že v této době nebyl případu věnován žádný komentář.) Události, jež vedly ke smrti Tibora Danihela, totiž jednoznačně prezentuje jako předem připravovanou akci. Hned v prvním odstavci se o ní mluví jako o akci „Bobr“ a tato verze je dále potvrzována hojně citovanými výroky Romů, ale i názorem starosty Zajíčka. O jednoznačném postoji autorek k události svědčí i to, že v nebývalé míře, ale také zcela nekriticky (viz níže) nechávají zaznít hlasy rodiny oběti a dalších píseckých Romů a že skinheadi jsou – slovy starosty – charakterizováni jednoznačně negativně.

⁵ Pro úplnost však dodejme, že v článku *Utonulý Rom pohřben, vyšetřování pokračuje* (RP 2. 10. 1993, s. 6) se píše, že skinheadi „přijeli vyrovnat účet za jednoho svého příznivce, který byl před časem ve rvačce ztlučen“. Je tu tedy možnost, že by se výrazy typu „další konflikt“ mohly opírat právě o tuto informaci. Vzhledem k tomu, jak se o pohřbu oběti píše v podobných případech (srov. v tomto sborníku studie *Jedna podoba mediálního diskursu o Romech a Ukázková rasová vražda*), že jde o svého druhu topos.

⁶ Nesprávně napsané příjmení oběti se vyskytuje nezřídka.

⁷ Událost je zde prezentována spíše jako nešťastná náhoda, podíl skinheadů na ní není příliš zřejmý, viz formulace, které by bylo možné vnímat jako cynické, stejně dobře je však lze připsat autorově neobratnosti: „zahynul za nepříjemných okolností“ a „utonul bez dalších známek násilí“.

Násilí plodí enem násilí

Někdy k ránu přišel za matkou syn Tibor. Romský kluk vždycky přijde za mámou, když mu je nejhůř. A jemu nejhůř bylo - před pár dny přišel o život. Hubovala ho, že je bos. Mámo, povídá on, vždyť tenisky mám úplně mokré, jak je mám vzít na nohy?

Rakev s tělem osmnáctiletého Tibora vezl včera odpoledne vůz tažený koňmi na písecký lesní hřbitov. Šly za ním černá a bílá nevěsta na znamení toho, že umřel mladý muž, který se nestačil oženit. Cikánská kapela zpívala „mámo, márám, menušímám...“ Mámo umírám, já musím. Tak skončila akce „Bobr“, jak si ji předem pojmenovali skinheadi. Téměř dvacet jich před týdnem v pátek zahnilo čtyři Romy do řeky Otavy a bránilo jim ze studené vody vylézt. Tibor Danihel se utopil.

Tělo pod hladinou

Od rána osudného dne se po Písku potulovaly holé lebky z Příbramska a prý i ze Strakonice a Tábora. V té chvíli ještě nikdo netušil, proč hrstce místních skinů přijela posila.

(...)

„Naše holka tam byla. Viděla, jak mu potápěč stál na krku, aby nemohl ven,, rozčiluje se Ladislav Danihel. „Chtěl se mu pomstít, protože před měsícem ho ten náš kluk vykrad. Určitě se mu dalo ještě pomoci. Lidí říkali, že mu ještě vytekala krev z nosu. A oni ho zatím hodili na břeh jako chciplýho pes, pusou do písku.,,

(...)

Tom Zajíček soudí, že ve městě neexistuje rasový problém ani výraznější nálada proti čtyřem stovkám zdejších Romů, skinů jsou tu asi tři. „Nezachytili jsme sebemenší signál a najednou taková rána z nebe,“ říká starosta. Podle něj je nanejvýš pravděpodobné, že šlo o organizovanou akci skinů.

(...)

V Písku jsou teď všichni šokováni. Mysleli si, že rasové násilí je záležitostí severu republiky, že se klidného jihu vůbec netýká.⁸

(...)

Po městě začaly kolovat různé zvěsti. Že na ostrově byla nalezena láhev od toluenu, že byl postavou subtilní Tibor rváčem, že měl v Příbrami znásilnit nějakou holku. Jako by něco mohlo ospravedlnit, proč ho stejně staří kluci násilím donutili plavat v Otavě.

(...)

Skinů odvedli „čistou práci,,. Skoro to vypadá, že se jeden „černý,, skutečně jenom „učil plavat,,. „Život nemá právo vzít druhému ani Rom, ani skin, ani žádný jiný člověk,, říká Matěj Šarközi. To právo má jen Bůh.

Do hrobu včera dala matka svému synovi všechny šaty. Podle romského zvyku dala to nejcennější, co měl. Tibor se strašně rád dobře oblékal. Byl její nejmilejší, od deseti let ho po smrti manžela vychovávala sama. „Bože můj – vidím ho tam, krev kapala ještě z toho vozičku. Zakázala jsem, aby byla pitva, řekněte, k čemu by ho mrtvého ještě řezali? Takovou strašnou smrt měl, hlavou dolů. Byl slaboučký a oni mu nedali žádnou šanci. Prosim vás, co to vlastně je ten bobr?“

(Marta Prokešová, Mária Ptáčková)

Mnohé v textu je samozřejmě dáno snahou ozvláštnit, ne-li folklorně zabarvit zvolený žánr, viz zvláště rozhovor mrtvého s matkou v perexu a líčení pohřbu. S žánrem souvisí i práce s citacemi a psanými dokumenty (parte a dopis příbuzného oběti z vězení⁹) a výčet fám o

⁸ K tomu srov. výše snahu starosty T. Zajíčka a M. Šarköziho nespojovat událost se soužitím majority a Romů v Písku.

⁹ Autorky tyto texty ovšem alespoň v tomto případě přizpůsobují celkovému vyznění reportáže. Po větě „Násilí plodí enem násilí“, užitě v titulku, totiž v citovaném dopise následuje: „a za toto sa pomstíme“.

oběti, které se v Písku objevily jako možný motiv.¹⁰ Snaha podat reportáž právě takto a patřičně ji vypointovat (viz závěr textu) má ovšem svá úskalí. Pokud jsou totiž nejrůznější citace, fiktivní i nefiktivní, pravděpodobné i méně pravděpodobné (viz zvl. líčení bratra oběti, které je v rozporu se vším, co bylo o události zjištěno), kladeny vedle sebe bez jakékoli distance, snižuje se věrohodnost celého textu, resp. událost si podržuje svou tragičnost, ale stává se tak trochu neskutečnou.

4. 3 Soud

4.3.1 Zprávy

Soud poprvé projednával smrt Tibora Danihela 2. prosince 1994. Kromě denních zpráv se objevují také první komentáře, vyvolané rozsudkem. Zprávy si v různé míře všímají jednak různých aspektů projednávání samého - např. toho, jak soud jednání skinheadů posoudil, jaké měl důkazy, výšky trestů, vykázání matky utonulého ze soudní síně („*pro neustálé vyrušování*“), jednak atmosféry, kterou soudní výrok ve městě vyvolal, fyzických útoků Romů na skinheady a společného prohlášení romského aktivisty a skinheada Jaroslava Churáčka (jednoho z obviněných), učiněného za asistence policie a zástupců radnice. Dále se budeme zabývat zejména tím, jak se výběr těchto aspektů a volba jazykových prostředků podílejí na konstrukci události.

V některých denících (DT, Práce, LN a ZN) převládají informace o průběhu vlastního soudního řízení, o právním posouzení viny skinheadů, o výšce trestů, jiné (SS, RP a Blesk) se soustřeďují především na to, že skinheadi byli poté napadeni příbuznými oběti. Vlastnímu líčení se nejvíce věnovaly LN, otiskly o něm stručnou informaci na první straně a podrobnější článek na dvanácté straně. Už z titulku první zprávy (*Skini vyvázli s podmínkou*, LN 3.12.94, s.1) je patrná jistá distance vůči rozhodnutí soudu. Ve vlastním textu se pak mj. píše, že „*Odsouzení byli pouze dva skini*“ (zdůraznění je naše), a relativní velký prostor je věnován tomu, že státní zástupce jako první kvalifikoval napadení Romů skinheady jako rasově motivovaný čin.

Druhý článek si všímá dalších aspektů soudního projednávání i některých společenských souvislostí.

LN 3. 12. 1994, s. 12

Rasismus soud skinům neprokázal

Většina skinheadů, obviněných ze zavinění smrti Roma Danihela byla osvobozena

Dva ze skupiny osmnácti skinů obviněných ze zavinění smrti osmnáctiletého Roma Tibora Danihela odsoudil včera na rok podmíněně s dvouletým odkladem písecký soud.

(...)

V září nahnali skini z Příbrami, Tábora, Českých Budějovic čtyři mladé Romy do řeky Otavy v Písku. Drželi je ve vodě a bránili jim vylézt ven. Tibor Danihel se při tom utopil. Romové předtím, než na ně skini zaútočili, čichali toluen. Tento poznatek prokázali i soudní znalci. Podle nich není vyloučeno, že právě toluen mohl nepřímo ovlivnit Danihelovu smrt.

Písecký státní zástupce Petr Cigánek obvinil všech osmnáct skinheadů z trestného činu násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci a podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů (paragraf 260). V případě šesti obžalovaných pak také z trestného činu ublížení na zdraví.

Obhájci skinů argumentovali při procesu tím, že příslušnost k hnutí skinheads nelze určit jen podle vnějších znaků. Uváděli také, že by se soud neměl dát ovlivnit skutečností, že jde o první proces s lidmi, kteří měli spáchat trestné činy s rasovým podtextem. Cigánkovi se nakonec nepodařilo paragraf 260 uplatnit. (...) „Mám jiný právní názor než soud“, řekl LN. Trvá na tom, že jednání skinů bylo rasově ovlivněno.

¹⁰ K hledání motivu srov. v tomto sborníku stat' Jedna podoba mediálního diskursu o Romech.

Materiál ministerstva vnitra z letošního dubna „Interetnické konflikty“ uvádí mj. „Extremistické skupiny, které jsou ve většině případů pachateli interetnického násilí, zůstávají na pokraji zájmů policejních i justičních orgánů. Přitom lze předpokládat, že tento problém bude čím dál nebezpečnější.“

Při hlavním líčení byla ze soudní síně vykázána matka T. Danihela, která nesouhlasně reagovala na závěrečné řeči obhájců.

(dan, toh)

Postoj autorů k rozsudku je z volby jazykových prostředků a z rekapitulace události zřejmý. Tím, že citují z materiálu ministerstva vnitra věnovaného interetnickému násilí, se ztotožňují s názorem státního zástupce, že šlo o rasově motivovaný čin, a implicitně tak zpochybňují názor obhajoby a soudu.

Ve srovnání s LN se Blesk mnohem více zabývá rekapitulací události (o oslabování příčinné souvislosti mezi jednáním skinheadů a smrtí Tibora Danihela viz 4.1)¹¹ a především konfliktům, které soud doprovázely.

Blesk 3. 12. 1994, s. 2

Za smrt Roma v Otavě dostali skini podmínku

Na jeden rok s podmíněným odkladem trestu na dva roky odsoudil včera Okresní soud v Písku dva z osmnácti skinheadů stíhaných za napadení Romů, z nichž osmnáctiletý Tibor Danihel zahynul ve vlnách Otavy. Ostatní vyznavači hnutí holých lebek, kteří jsou většinou mladiství, byli zproštěni obžaloby. Danihel loni koncem září skočil před blížícími se skinheady spolu se třemi kamarády do řeky u městského ostrova. Na břeh se však už nedostal a utonul. V jeho krvi zjistili lékaři stopy toluenu. Prostor před soudní síní před zahájením jednání zaplnila skupina anarchistů, Romové i skinheadi. Před vchodem pak vznikla tlačence, protože bylo jasné, že dovnitř se dostanou jen někteří. Obžalovaným musela cestu prokřesit policie. V polední přestávce napadli Romové v samoobsluze naproti soudu dva z obžalovaných tak, že museli být převezeni do nemocnice. Na stejném místě utřil o něco později mladý muž s nakrátko ostříhanými vlasy tři rány do zad šroubovákem a musela ho odvézt sanitka. Po skončení jednání se před soudní budovou střetla skupina anarchistů a Romů s přítomnými skinheady. Rozvášněné útočnický musela od sebe oddělit policie.

(Hynek Klimek)

Tyto konflikty jsou prezentovány spíše jako potvrzení antagonismu Romů, resp. anarchistů a skinheadů než jako reakce na smrt Tibora Danihela a rozsudek soudu. Pokud je totiž jeden z napadených (a zároveň obžalovaných) popsán jako „mladý muž s nakrátko ostříhanými vlasy“, jeví se jednání Romů jako motivované jen vnějšími znaky „nepřátelské“ kategorie. Spojení „rozvášnění Romové“ pak potvrzuje stereotyp Romů jako etnika, které se řídí více emocemi; viz i následující citát ze ZN: „Po vynesení rozsudku se na píseckém náměstí shromáždili rozvášnění Romové, a zatímco skiny na nádraží doprovázela policie, došlo v ulicích města k dalším potyčkám a útokům“ (3. 12. 1994, s. 2).

Obraz střetů a potyček dvou zneprátelených skupin dominuje i v následující zprávě RP.

RP 3. 12. 1994, s. 2

Potyčky v Písku skončily těžkým zraněním skina

V potyčkách mezi skiny a Romy, které podporovali anarchisté, musela v průběhu pátečního odpoledne zasahovat v Písku policie. Kolem třetí hodiny odpoledne jeden z Romů napadl 18letého skina a nožem mu

¹¹ Fakt, že v článku *Banda přichystala mokrý hrob* týž autor popisuje smrt oběti jako bezprostřední důsledek jednání útočníků, je nejspíš jen dokladem toho, že paměť novin je pouze krátkodobá.

způsobil takové poranění, že musel být převezen na jednotku intenzivní péče písecké nemocnice (...) Střety nastaly při pokračování soudního procesu s 18 skinheads (...)

(ch)

Ve dnech 7. a 8. 12. 1994 se na písecké radnici za přítomnosti starosty a představitelů policie sešli skinhead Jaroslav Churáček a Matěj Šarközi z Romské občanské iniciativy a vydali společné prohlášení, které mělo uklidnit situaci ve městě. Tato událost ukazuje, že orientace na relační pár Romové – skinheadi neslouží jen k pochopení událostí, které se už staly (viz 4.1, 2.2), ale může produkovat události další. Ty pak zpětně potvrzují jeho relevanci a jen na jeho základě jsou pochopitelné. Toto tvrzení dokládá i pozornost, kterou této události věnovala většina deníku, srov. ZN (*Písečtí Romové a skinheadi vydali společné prohlášení*, 7.12.94, s. 3), LN (*Skinheadi a Romové vyzývají k uklidnění sporu*, 8.12.94, s. 2), DT (*Skinheadi a Romové prý nemají zájem na pokračování konfliktu*, 8. 12. 1994, s. 14) a RP (*Městský úřad a policie v Písku iniciovaly jednání Romů a skinheadů*, 8. 12. 1994, s. 6) Za povšimnutí stojí i to, že kromě LN píše o aktérech setkání v plurálu.

4.3.2 Komentáře

Jak už bylo řečeno výše, rozsudek píseckého soudu se – na rozdíl od tragické události samé – stal také předmětem komentářů. Případ začal být zapojován do širších souvislostí a stal se podnětem k (částečně polemické) reflexi rasisticky motivovaného násilí v české společnosti a obecně vztahu majoritní společnosti k Romům, a to bez ohledu na to, jaké konkrétní postoje k rozsudku a k interetnickým vztahům jednotliví komentátoři zaujali. V tomto smyslu znamenal písecký proces jistý přelom ve způsobu psaní o podobných trestných činech.

Obecně lze říci, že autoři komentářů chápali to, co se v Písku stalo, jako projev interetnického konfliktu, a také proto nepovažovali rozsudek za adekvátní. Jako příklad uvádíme následující dva komentáře.

MFD 5. 12. 1994, s. 6

Soudci tolerují rasismus

Dohnat člověka, který neumí plavat, až k tomu, aby skočil do vody a utopil se, je v naší zemi hodnoceno v podstatě jako lapálie, minimálně písečtí soudci zastávají tento názor. Jinak by sotva mohli vynést vlastně osvobozující rozsudek v procesu, kde se rozhodovalo o trestu za tento čin.

Před soudem stálo téměř 20 mladíků s holými hlavami, kteří před rokem rozhodli uspořádat hon na Romy. Akce se tehdy „vydařila“, tři Romové se ve strachu před jejich zbraněmi a odhodláním raději vrhli do vody. Jeden z nich se však začal topit. Nejenže mu sami nepomohli, ale pod hrozbou to neumožnili ani kolemjdoucím.

(...)

Ač se mnohým může zdát rozhodnutí soudu nesmyslné, příliš nepřekvapuje. Je to už poněkoli káté, kdy justice, respektive stát jako takový, přesvědčivě dokázal, že není schopen si poradit s rasově motivovaným násilím. Závěr píseckého soudu byl neuvěřitelně mírný, zejména ve světle toho, že počet násilných střetů mezi Romy a bílou částí populace neustále roste. Vždyť i krátce po vynesení rozsudku v Písku jednoho z osvobozených odcházejících mladíků napadl Rom a několikrát jej bodl.

(...)

Sotva se dá s jistotou tvrdit, že rozhořčený Rom by svoji zbraň nevytáhl a nepoužil, pokud by skinheady nepropustil bez trestu. Jisté je však jedno. Příslušníci obou skupin stále častěji berou právo do svých rukou, protože nevěří, že je stát je schopen a někdy i ochoten se o ně a o jejich bezpečí dostatečně postarat a výsledek soudu v Písku je toho nejčerstvějším příkladem.

Soudci propásli šanci. Místo toho, aby využili tvrdost zákona proti útočníkům, se bohužel svým verdiktem spíše přiřadili k té šestině společnosti, která podle průzkumů používání síly proti Romům schvaluje a podporuje.

(Roman Gallo)

LN 5. 12. 1994, s. 5

Skini mají důvod k radosti

V září 1993 se do jihočeského Písku sjely desítky skinheadů z okolí. Procházeli se ve skupinách městem a pokřikovali hesla o likvidaci cikánů. Partička osmnácti z nich došla až k řece, kde zahlédli čtyři Romy, kteří na břehu fetovali toluen. Skini na ně zaútočili a Romové ze strachu naskákali do vody. Holohlavci jim bránili vylézt ven. Živí a zdraví se nakonec z řeky dostali pouze tři lidé, čtvrtý – osmnáctiletý Rom Tibor Danihel – utonul. Státní zástupce Cigánek (...) požadoval jako vůbec první zástupce v ČR po soudu mimo jiné postih všech skinů podle paragrafu 260 – podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů (...). Proces skončil a Cigánek neuspěl. Skini, kteří se při procesu skvěle bavili, mají o důvod víc ke smíchu a k novým rasistickým útokům.

Výsledek píseckého procesu je dokonalým příkladem naší nerozhodnosti a zdrženlivosti, co se posuzování mezietnických konfliktů týče. Je přece jasné, že se jednalo o útok s rasovým podtextem. Svět má již bohatou zkušenost s tím, jakou metlou rasismus je a k jakým vede koncům. Orgány činné v trestním řízení extremistům neprozíravě neukázaly, že proti nim dokáží rázně zakročit. Útok skinheads končící zabitím Roma, totiž není „klukovinou“,¹² ale v důsledku všech důsledků promyšlenou ideologickou akcí.

Skini jsou skiny z vlastní vůle a naše společnost to zatím snáší. Naopak Romové to, že jsou Romové, ovlivnit nemohli a nemohou. Mnozí je nemají rádi. Tato neshášenlivost se neomezuje na konkrétní – asociální – občany, ale na celé romské etnikum.

O Romech víme málo, nebo vůbec nic. Pocit, že skini v Písku vlastně udělali záslužnou věc, když chtěli dát za vyučenou „zlobivým fetujícím cikánům, kteří stejně skončí v kriminále“, ve společnosti reálně existuje.

(Tomáš Hořejší)

Oba autoři nepochybuji o vině obžalovaných ani o rasovém motivu jejich činu. Rozhodnutí soudu se jim proto jeví jako nesprávné nejen z obecně lidského hlediska, ale i z hlediska politického: je pro ně výrazem neschopnosti či neochoty soudu, reprezentujícího stát, ovlivnit přísnějším rozsudkem mezietnické napětí ve společnosti. To domnívají se nemá jen podobu otevřeného násilí skinheadů, ale patří sem i jeho schvalování jistou částí veřejnosti (podle R. Galla tedy i písecký rozsudek) či negativní postoj majority vůči Romům, známý z průzkumů veřejného mínění. Citovaným komentářům je společné také to, že rozsudek vnímají jako precedens, a to ve dvojím smyslu: mohl se stát pozitivním precedentem, tj. dát příklad jak i v budoucnu postupovat proti rasově motivovanému násilí, stal se však precedentem negativním, návodem, jak se beztrestně dopouštět podobných činů.

Chápání smrti Tibora Danihela a především rozsudku píseckého soudu jako události s celospolečenským dosahem se odráží i v tom, že je v obou textech tematizováno většinové MY, jež bylo v dosud analyzovaných textech přítomno jen implicitně, jakožto nositel perspektivy, z níž jsou Romové a skinheadi nahlíženi jako relační pár (viz 4.1, 4.2) O tomto MY lze pozitivně říci pouze to, že se k němu počítají oba autoři a že je tvoří příslušníci majority, kteří na skinheady nahlízejí jako na samostatnou skupinu stojící vně tohoto MY, a to bez ohledu na to, zda jejich aktivity schvalují, nebo odsuzují. Nejednotnost tohoto MY ve vztahu ke skinheadům a samozřejmě i k Romům se odráží v tom, že oba autoři rozsudek

¹² Vyslovení názoru, že útok nebyla klukovina, lze chápat nejen jako přímou polemiku s píseckým státním zástupcem Jiřím Sigmundem, srov. „*Je katastrofa, že se pod pojmem skini řadí lidé, kteří ještě nemají ujasněný politický ani životní názor, a proto dělají takovéhle hlouposti a doslova vyjančené klukoviny*“ (Jindřich Šídlo, *Prvních sedmáct paragrafů 260*, Respekt 26/94).

kritizují z perspektivy tohoto MY, ale zároveň v rozsudku vidí symptom negativních, či přímo rasistických postojů majority vůči Romům. Obtížnost této textové strategie se odráží ve volbě pojmenování pro MY, srov. „*Ač se mnohým může zdát rozhodnutí soudu nesmyslné, příliš nepřekvapuje*“; „*přiřadili se k šestině společnosti, která podle průzkumů používání síly proti Romům schvaluje a podporuje*“; „*naše společnost to zatím snáší*“; „*Pocit, že skiní (...) vlastně udělali záslužnou věc (...) ve společnosti reálně existuje*“.

Pro utváření mediálního obrazu události by se soudě podle titulků *Soudci tolerují rasismus a Skiní mají důvod k radosti* mohl zdát určující odsudek soudního rozhodnutí. Podle našeho názoru je však pro smysl, který autoři analyzované události přisoudili, důležitější, že většinové MY není v těchto textech přítomno jen implicitně, jako nositel perspektivy, z níž je událost nahlížena a z níž tvoří skinheadi a Romové relační pár (viz 4.1, 4.2), ale jako další aktér; z jiného pohledu jako kategorie, jíž jsou připisovány atributy právě na základě jejího vztahu k Romům.

Následující poznámka ukazuje, že s přesunem zájmu tisku od události k postojům majority vůči Romům nedochází, jak by bylo nasnadě, pouze k rozšíření páru Romové – skinheadi o třetí člen, ale jako relevantní se ukazuje nový relační pár MY (majorita) – Romové.

Práce 8. 12. 1994, s. 3

Rasismus ve většině z nás

„Klidně můžeš zabít cigána, nic se ti nestane,“ řekl po osvobozujícím rozsudku nad skiny v písecké soudní síni jeden z přihlížejících Romů. Tragická smrt osmnáctiletého Tibora Danihela, který utonul v září 1993 v Otavě, kam jej se třemi jeho kamarády zahnali vyznavači hnutí skinheads, nebyla z pohledu romského etnika potrestána. V davu, který v divoké extázi zabíjí, se asi opravdu těžko hledá konkrétní viník. Nemohu ovšem uvěřit tvrzení obhájce a závěru soudu, že obžalovaní jsou mírumilovní kluci. V soudní budově i v její blízkosti nenechávali svými výroky nikoho na pochybách, jaké názory skinheads vyznávají. Státní zástupce JUDr. Petr Cigánek požadoval jako první v ČR postih skinů z trestného činu podpory a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod občanů. Jak ukazuje písecké soudní přelíčení, bez úspěchu. Asi proto, že nadřazená rasa takové útoky netrestá.

(Marcela Honsová)

Autorka citované poznámky vyjadřuje svůj kritický postoj k rozsudku tím, že se událost snaží nahlížet spíše z perspektivy Romů (srov. „*Tragická smrt (...) nebyla z pohledu romského etnika potrestána*“ a „*nadřazená rasa takové útoky netrestá*“); zvláště druhý příklad se přitom podstatně podílí na celkovém vyznění textu. Z hlediska zacházení s kategoriemi však není důležité, že se zde majoritě přisuzují negativní atributy, ale to, že jsou (nějaké) atributy připisovány jí, nikoli – jak je obvyklé a jak ještě dále uvidíme – Romům.

Nesouhlas s rozsudkem a se vztahem majority k Romům nejostřeji zformuloval Ivan Gabal v komentáři sarkasticky nazvaném *Zkuste si zabít Cikána* (MFD 6.12.94, s. 12). Autorův velmi kritický postoj se odráží ve volbě výrazně expresivních prostředků (srov. zvláště titulek, používání pojmenování „*Cikáni*“, apel na čtenáře v titulku a v prvním odstavci a analogie s etnickými čistkami na Balkáně či s apartheidem). Tento text se sice od předchozí poznámky po formální stránce výrazně liší, ale Gabal stejně jako Honsová pracuje s relačním párem Romové – majorita a charakterizuje většinové MY (ve vztahu k Romům a k jiným – i historickým – menšinám). Činí tak ale nikoli z perspektivy Romů, ale z pozice experta na interetnické vztahy, který v nedobrych vztazích majority s minoritou a „*v etnické a kulturní sebestřednosti a uzavřenosti*“ české politiky vidí ohrožení občanské společnosti. Rozdíl v perspektivě podání lze dobře ukázat na tom, že v podstatě totéž, co Honsová cituje jako

výrok konkrétního Roma („*Klidně můžeš zabít cigána, nic se ti nestane*“), říká Gabal v titulku svého článku jako příslušník majority.

MFD 6. 12. 1994, s. 12

Zkuste si zabít Cikána

V Písku u soudu vám poradí: musí vás být víc, vyholte si hlavy a zakryjte obličej. Cikánů se nedotýkejte. Stačí je zahrnout do hluboké vody. Ty, co vám budou bránit, stačí odblokovat. U soudu zadržujte svědky, lžete, odvolávejte se na kolektivní odpovědnost, stavte se vlastencem. V nejhorším dostanete podmínku. Bude-li vás dost, za rok vyčistíte i střední město.

Dva roky pozorují, jak život tento scénář píše. Bylo jen otázkou, kdy jej někdo posvětit.

Pět let po revoluci se zdá, že sametový háv měl na rubu nápis „Jen pro bílé a jen pro Čechy“. Ostatně, Cikáni si stejně nových možností neváží, zneužívají je, kradou, nechodí do práce, jsou nevzdělaní a mají moc dětí, z kterých nic dobrého nebude. Nejlépe aby šli tam, kam patří, na Slovensko, do Rumunska...

Mnozí se rozzlobí, ale je čas nalít si čistého vína: V Čechách se zabydlel násilný rasismus, má podporu, je justičně a politicky tolerován a utvrzován. Skinheads jsou extrémem, ale ve svém rasismu mají potenciální podporu téměř 800 000 občanů. Dalších 24 procent má k aktivnímu rasismu jen krok. Při dnešním vývoji je otázkou času, kdy jej udělá. Nikoli lynčováním Cikánů v ulicích, ale podporou extrémistů, kteří si z „vyřešení cikánské otázky“ udělají politický program. Proti nim dnes stojí sotva 30 procent odpůrců rasismu. Ti se však dnes bojí něco dělat.

(...)

A co stát? Neuzavřené případy zápalných lahví v romském domě i fašistického řádění v Terezíně, (...) skryté rasistické a nejspíše populistické výroky pražského primátora v předvolební kampani, (...) překvalifikování rasistických útoků na přestupky, zavírání očí nad dopady zákona o občanství, (...) trapné mezinárodní zapírání, že Romové jsou v Čechách etnickou menšinou, jakkoli je tak vidíme a oni se tak cítí. Česká politika prostě pocítí etnické a kulturní sebestřednosti a uzavřenosti podporuje, čímž rasismu a netoleranci uvolňuje cestu.

(...)

Ivan Gabal

Uvedené komentáře se, jak už bylo řečeno, podstatně podílely na utváření mediálního obrazu analyzované události, na tom, že byla dále vnímána v kontextu interetnických vztahů, jako něco, co vypovídá nikoli už jen o vztazích Romové a skinheadů, ale o vztazích Romů a majority. Ustálenost tohoto obrazu potvrzuje i to, že událost do tohoto kontextu zapojují i ti, kteří rozsudek soudu nekritizují a vztah majority a Romů vidí jinak. Jako první příklad uvádíme kritickou reakci na Gabalův komentář.

MFD 10. 12. 1994, s. 12

Pohrdání soudem jako postoj raději ne

(...)

Samotná tahanice o to, zda je rozsudek soudu přiměřený, či zda je přitakáním politickému extremismu, není tak podstatná. Uvážíme-li ovšem, že šestnáct skinheadů postavených před písecký soud bylo jen náhodně vybraným vzorkem těch, kteří se honu na romské teenagery účastnili, že cizí zavinění smrti nebylo žalobou přímo prokázáno a že mladý Rom byl patrně pod vlivem omamné látky, dostane ostrá kritika píseckého tribunálu přinejmenším trhlínu.

Podstatně více však zaráží způsob, jakým reagovali na tuto událost někteří novináři a část veřejnosti. Sociolog Ivan Gabal ve svém článku Zkuste zabít Cikána (...) dobře ukazuje, kam až je ochoten zajít český intelektuál na své cestě za jedinou objektivní pravdou. Úvodní demagogická díkce, splétání několika historických rovin

v jednu, výsměšné pohrdání rozhodnutím nezávislého soudu, to je konglomerát, který zavání extremismem možná ještě více než pŭtky holých lebek, zvláště je-li toto pohrdání šířeno vzdělavcem.

(...)

Poměrně módní poukazování na rasismus jako na nenávisť vůči Židům, Slovákům, Němcům a Romům, Maďarům a dalším národům je necitlivé klopŷtnutí - český rasismus dnes totiž nejde proti příslušníkům kteréhokoliv civilizovaného legitimního národa - rasismus v našem podání je záležitost čistě protiromská.

(...)

Vnucuje se otázka, zda důvody, proč 70 % obyvatel našeho státu nemá Romy příliš v lásce, zatímco příslušníci jiných národů i jiných národních menšin jsou námi akceptováni, nevycházejí do značné míry ze samého jádra romské populace - ze svébytné kultury chování či svéráznosti romských obyčejů. Neúcta k právu a neschopnost adaptace se jako věrohodné atributy romství tak hluboko vryly do krve českého člověka, že to bude trvat asi hodně dlouho než se sisyfům z HOSTu podaří tento dojem napravit. Cikán je totiž viděn očima valné části společnosti především jako permanentní rebel a překračovatel zákona, což při pohledu na míru romské kriminality není zase tak nepochopitelné.

Zvlášt' pikantní je, že ti, kdo by se o nápravu tohoto dojmu měli snažit nejvíce, tedy samotní Romové, o to nejeví zájem.

Český vzdělavec posilněn vlnou evropského kosmopolitismu si zadal heroický úkol zcivilizovat barbary. Při plnění této posvátné ideje se nebojí otevřeně brojit proti rasismu skrytému v politice i v masmédiích či proti rozhodnutí soudu. Svým postojem se tak dostává na stejnou stranu jako jeho chránělec, jímž je v tomto případě romská populace, totiž na stranu pohrdání soudem, ergo právem, ergo právním státem

L. Lisse

Soudě podle titulku a první části textu vedla autora, studenta Právnické fakulty UK, k napsání tohoto textu Gabalova kritika soudního rozhodnutí; tu považuje za větší projev extremismu než „*pŷtky holých lebek*“. Vzhledem k celkovému vyznění jeho polemiky se však jeví podstatnější to, že této příležitosti využil k tomu, aby se vyjádřil k vztahům mezi majoritou a Romy, a k tomu, jak tyto vztahy nahlíží „*český intelektuál*“ Gabal a „*sisyfové z HOSTu*“. Podle autorova názoru nelze antipatie majority vůči Romům dávat do souvislosti s antisemitismem, protože „*rasismus v našem podání je záležitost čistě protiromská*“ a jako takový není vzhledem k míře romské kriminality nepochopitelný. Lisse zdůrazňuje sociální rozměr problému a v akcentování etnicity Romy, či dokonce v možnosti, že by získali status etnické menšiny, vidí překážku v jejich integraci do majoritní společnosti. Názory těch, kteří v honbě „*za jedinou objektivní pravdou*“ či posilnění „*vlnou evropského kosmopolitismu*“ skutečný stav věcí ignorují nebo dezinterpretují, jsou podle něho paternalistické (zadali sami sobě „*heroický úkol zcivilizovat barbary*“) a vedou až k pohrdání soudem a právním státem.

Zajímavý je také rozdíl v tom, jak se oba autoři vztahují k většinovému MY. I. Gabal reprodukuje názory majority na Romy s distancí (Jejich výčtu bezprostředně předchází věta „*Pět let po revoluci se zdá, že sametový háv měl na rubu nápis 'Jen pro bílé a jen pro Čechy'.*“) a předpokládá, že alespoň pro část majority budou naopak nepřijatelné jeho názory („*Mnozí se rozzlobí, ale je čas nalít si čistého vína*“). Lisse se naopak s protiromskými postoji většinového MY ztotožňuje: „*rasismus v našem podání je záležitost čistě protiromská*“; „*Vnucuje se otázka, zda důvody, proč 70 % obyvatel našeho státu nemá Romy příliš v lásce, zatímco příslušníci jiných národů i jiných národních menšin jsou námi akceptováni, nevycházejí do značné míry ze samého jádra romské populace - ze svébytné kultury chování či svéráznosti romských obyčejů*“ (zdůrazněno námi). Používá je jako argumenty a výslovně je staví do protikladu k názorům zastánců Romů: „*Neúcta k právu a neschopnost adaptace se jako věrohodné atributy romství tak hluboko vryly do krve českého člověka, že to bude trvat asi hodně dlouho než se sisyfům z HOSTu podaří tento dojem napravit.*“

Je domníváme se zjevné, že Lisse polemizuje také, ne-li především s tím, co se v Česku obvykle nazývá levicový paternalismus či sociální inženýrství. Vzhledem k dosavadnímu výkladu i k dalším textům otištěným v tomto sborníku však chceme zdůraznit spíše to, že zapojení sledované události do široce pojatého interetnického kontextu vede k tomu, že romská kriminalita představuje podstatný argument i tehdy, když je obětí násilného trestného činu Rom. Výše uvedená pasáž o neúctě Romů k právu má však v Lisseho argumentaci ještě jednu podstatnou roli: neúcta k právu, ovšem v podobě pohrdání soudním rozhodnutím, je spolu s ignorováním názoru většinového MY na Romy důležitým atributem jeho oponentů, zastánců Romů: „*Český vzdělanec (...) Svým postojem se tak dostává na stejnou stranu jako jeho chráněnc, jímž je v tomto případě romská populace, totiž na stranu pohrdání soudem, ergo právem, ergo právním státem.*“

V následujícím komentáři se sice o píseckém procesu nepíše, ale jeho téma a datum, kdy byl publikován, opravňují k domněnce, že na něj a alespoň na některé výše uvedené komentáře reaguje. V každém případě rozvíjí téma rasismu v České republice, kterého se tak či onak dotkly všechny předchozí texty.

DT 7.12. 1994, s. 3

To je náš český rasismus z lhostejnosti a nezájmu

Romská menšina, která se vzhledem ke svým výjimečným reprodukčním schopnostem rozmnožuje geometrickou řadou, žije, jak říkáme my, slušní bílí občané, na okraji společnosti. Několik tisícovek militantních, strojkem ostříhaných adolescentů, kteří se zapálenými vlasteneckými srdci a něčím na mlácení v ruce chtějí vrátit „Čechy Čechům“. Pragmatičtí státní úředníci, kterým pro horu veledůležitých ekonomických a mezinárodněpolitických záležitostí jaksi již nezbyvá času ani chuti k řešení kulturního bytí a nebytí několikasettisícové národnosti. Intelektuálové, kteří při formování svých idejí o tom, kam by se měla a neměla ubírat naše společnost, nějak zapomínají na to, co nazýváme romskou otázkou. *To je náš český rasismus.*

Podle odhadů přešlo po rozdělení federace do její bohatší části na 250 tisíc Romů. V současné době jich v ČR žije možná 300 000, možná půl milionu. Přesné číslo nikdo nezná. V uzavřených romských komunitách, kde je každý někoho příbuzný a bydlí alespoň na pěti místech najednou, je prakticky nemožné provést přesnější sčítání. V oficiálních statistikách se sice hovoří o nějakých 33 tisících občanů romské národnosti, což je však naprosto irelevantní údaj, neboť vypovídá pouze o těch, kteří se ke své pravé národnosti *přiznali*. Navíc vzhledem k tomu, že zvyk mít kupu dětí, který je v archaicky uspořádané romské komunitě hluboce zakořeněn, nebyl dříve ani dnes limitován a uveden na úroveň odpovídající době koncem dvacátého století a lze očekávat, že počet Romů v příštích letech dosáhne milionu. A tento milion se za dalších několik let zdvojnásobí (...) Není to přehnané tvrzení, pokud si uvědomíme, že současný systém sociálních dávek umožňuje vícečetné romské rodině při dané životní úrovni pohodlně žít jen z přídávků na děti. Romům se prostě *vyplatí* mít hodně dětí, neboť stát jim za ně dobře zaplatí (...) Přitom právě v prvních letech je pod vlivem matky a rodiny osobnost malého Cikáněte (omlouvám se za toto vyjádření, ale výraz „Romě“ by asi zněl poněkud podivně) formována podle pravidel a zvyků, které z něj vytvoří člověka stejně neadaptabilního, nevybaveného pro život v naší zemi, jako jsou jeho rodiče. Stát posléze již není schopen takto „vychovaným“ mladým Romům zaplatit a zajistit vzdělání a poctivou práci, protože oni již o ni prostě nemají zájem (...) Právě problém romské kriminality je vůbec nejnázornější ukázkou tohoto alibistického postoje, když policie například odmítá rozdělovat kriminální činy spáchané Romy a ostatními občany, aby nebyla nařčena z rasové diskriminace, přičemž je zamlžována skutečnost, že při asi devadesátiprocentním podílu Romů na celkovém počtu spáchaných trestných činů prakticky neexistuje kriminalita *mezi Romy navzájem*, což je nesmírně závažný sociologický fakt. Problém je dokonce převrácen naruby, když napadení Roma se v absolutní většině případů považuje automaticky za čin s rasovým podtextem, ale napadení Čecha Romem již samozřejmě nikoliv.

(...)

V současnosti tak vyvstává otázka, zda nově zvolená městská zastupitelstva pochopí a budou mít dost odvahy alespoň částečně řešit romskou otázku. Určité možnosti a pravomocce v podobě místních rozpočtů apod. k tomu mají, ale co by jim především nemělo chybět, je zájem, aby se konkrétně v jejich městě a na jejich vesnici udělal krok od primitivního rasismu z lhostejnosti směrem k tolerantnímu národnostnímu soužití, kde občan této země

nebude diskriminován již od nejtělejšího věku, kdy je ponechán na pospas vlivu, který mu fakticky brání začlenit se do širší společnosti. (...) ¹³

Ve válce v Bosně nebo při potyčkách v Severním Irsku i nyní přicházejí o život stovky a tisíce lidí *jen* pro rozdílné místo narození. V České republice se romský problém občanskou válkou katastrofálních rozměrů neřeší a vzhledem k národní povaze bohudík asi nikdy řešit nebude. V naší republice se totiž tento problém neřeší *vůbec*. A to je náš český rasismus.

Jan Müller

Stejně jako Lisse ztotožňuje autor český rasismus se vztahem majority k Romům. Pracuje při tom s kategoriemi Romové, skinheadi, většinové MY, intelektuálové (ti jsou zde charakterizováni pouze tím, že romskou otázku přehlížejí) a stát. Autorovo pojetí problému odráží to, kolik prostoru či jakou váhu těmto kategoriím přisuzuje. Marginalizace či zesměšňování skinheadů („*militantní, strojkem ostríhaní adolescenti*“) dokládá rostoucí zájem o vztah majority k Romům (viz výše). Další tři kategorie by bylo možné popsat jednotlivě, ale protože vztahy mezi nimi tvoří podstatnou část autorovy argumentace, pokusíme se je popsat právě v těchto souvislostech. Tak např. „*výjimečné reprodukční schopnosti*“ Romů a jejich asociální jednání jsou podle autora atributy Romů, ale také, ne-li především důsledkem politiky státu, tj. na jedné straně příliš vysokých sociálních dávek, na druhé straně pak nezájmem o začlenění (mladých) Romů do života většinové společnosti. Jako důsledek politiky státu je prezentován také negativní postoj většinového MY vůči Romům, vlastně jediný atribut, který je této kategorii (k níž se počítá i autor článku) explicitně přisouzen. Pojímání většinového MY jako oběti romské kriminality, a tedy zprostředkovaně „*nezájmu*“ státu o Romy, má v autorově argumentaci dvojí funkci. Autor jím jednak zdůvodňuje negativní vztah majority vůči Romům, jednak – protože stát podle něho přehlíží „*skutečnost*“, že Romové se podílejí na kriminalitě 90%, ale oběťmi těchto deliktů téměř nejsou jiní Romové – mu dovoluje nepřímou polemizovat s názorem, že napadení Romů v Písku či jiné případy byly rasově motivovanými činy. Pokud stát romskou kriminalitu neviduje a nechápe ji jakou součást interetnického konfliktu, nelze podle jeho názoru za projev tohoto konfliktu, a tedy za rasově motivovaný čin považovat ani každé napadení Roma Čechem. (Není podstatné, zda je tato argumentace logicky správná.)

Pasáž o tom, co by mohla či měla udělat místní zastupitelstva pro to, aby byl učiněn „*krok od primitivního rasismu z lhostejnosti směrem k tolerantnímu národnostnímu soužití, kde občan této země nebude diskriminován již od nejtělejšího věku, kdy je ponechán napospas vlivu, který mu fakticky brání začlenit se do širší společnosti*“, ukazuje, že autorův postoj k Romům je v zásadě vstřícný. Zároveň však reprodukuje mnohé předsudky a nedoložená tvrzení, která jsou zcela v souladu s negativním míněním většinového MY o Romech.¹⁴ Toto negativní mínění není nijak zpochybňováno, resp. není vůbec reflektováno, a tak několikrát užití spojení „*náš český rasismus*“ odkazuje opět jen k postoji státu, nikoli k „*rasismu v nás*“, jak je tomu např. ve výše uvedené poznámce M. Honsové.

¹³ Zvýraznění tučným písmem a kurzívou v tomto článku jsou autorská.

¹⁴ Nejobecněji lze mluvit o umístování Romů blíže k přírodě a dále do minulosti, viz „*Romská menšina, která se vzhledem ke svým výjimečným reprodukčním schopnostem rozmnožuje geometrickou řadou*“ nebo „*v archaicky uspořádané romské komunitě*“. Stojí za zamyšlení, zda s touto tendencí nesouvisí – samozřejmě nevědomě – i autorova metajazyková úvaha o nemožnosti nahradit výraz „*cikáně*“ výrazem „*Romě*“. Pociťovaná potřeba takového pojmenování už sama o sobě svědčí o odlišnosti Romů od ostatních lidských skupin, neboť substantiva středního rodu vzoru kuře, jichž se v češtině užívá k pojmenování mláďat živočichů, se pro pojmenování dětí různých národů netvoří; jedinými výjimkami jsou právě „*cikáně*“ a „*židě*“.

3. Další vývoj případu

Jak už bylo řečeno v úvodu, písecký proces byl definitivně uzavřen až rozhodnutím Vrchního soudu v červnu 1999. Není v našich silách zde v úplnosti rekonstruovat všechny peripetie, kterými soudní projednávání tohoto případu prošlo, ani jejich reflexi v tisku. Při všem zjednodušení lze říci, že soudy a tisk nejprve akceptovaly rasový motiv události (srov. např. titulek *Na soudce známého z procesů o rasové nesnášenlivosti je podáno trestní oznámení pro hanobení píseckých Romů*, ZN, 13.8.1996, s. 1) a nakonec i to, že šlo o rasově motivovanou vraždu. Největší vliv na proměnu pohledu na smrt Tibora Danihela však neměl tisk, ale zástupci pozůstalých, anarchista J. Polák¹⁵ a advokát K. Kubíček,¹⁶ a později i představitelé státní moci, členové Rady pro národnosti a ministryně spravedlnosti V. Parkanová. Jistě bylo důležité i to, že v říjnu 1996 navštívil Písek prezident V. Havel a při této příležitosti uctil památku zemřelého a vyslovil znepokojení nad průběhem vyšetřování a soudního projednávání tohoto případu. Srov. následující ukázkou.

Právo 19. 10. 1996, s. 2

Prezident zneklidněn průtahy v šetření Danielovy smrti

(...) Jsem dost zneklidněn tím, že se po tak dlouhou dobu nepodařilo jednoznačně říci, co se vlastně stalo, kdo je vinen a potrestat ho. Vše nasvědčuje tomu, že se mladý Rom stal obětí rasismu. Přesto jsem nabyl dojmu, že v samotném městě je zájem emoce uklidnit. Písek si rozhodně nezaslouží, aby byl nazýván rasistickým městem,“

¹⁵ Anarchisté a Jakub Polák osobně posuzovali písecký případ jako úmyslný, rasově motivovaný násilný trestný čin již od samého počátku a toto jejich hodnocení se již v říjnu 1991 objevilo také v tisku: ve zprávě RP o anarchistické demonstraci a ve zprávě LD o tiskové konferenci šéfredaktora anarchistického časopisu A-kontra Jakuba Poláka. Tyto zprávy jsou v tomto období v českých médiích jediné, v nichž je případ takto - jako rasisticky motivovaný - odsuzován, resp. s výjimkou reportáže Práce *Násilí plodí enem násilí* (viz výše) vůbec nějak komentován. Uvedené texty ovšem neobsahují žádný explicitní poukaz k písecké tragédii, přestože je pravděpodobné, že anarchisté reagovali také na Danihelovu smrt a že ji zahrnuli do svého monitoringu rasového a fašistického násilí. Jejich hodnocení případu tak zůstalo pouze implicitní a nevyvolalo žádné další reakce:

RP 4. 10. 1993, s. 2

Anarchisté proti rasismu

Doufáme, že pro uvědomění si vážnosti situace nebude třeba dalších mrtvých. Řekl to na Staroměstském náměstí jeden z pořadatelů sobotní demonstrace proti rasistickému a fašistickému násilí. Zúčastnilo se jí kolem tří stovek mladých lidí. „Je ostudné pro tuto společnost, která se chce nazývat demokratickou, že na tyto jevy upozorňujeme my, příslušníci nejmladší generace, a to bez jakéhokoliv viditelného důsledku,“ uvádí se v prohlášení Anarchistické federace. Podle něj ti, kteří v minulosti usilovali o respektování lidských práv, dnes k projevům fašismu a rasismu mlčí. (...)

(ryc)

LD 6. 10. 1993, s. 6

Rasistické vraždy

Za minulý měsíc byli v České republice z rasistických důvodů zavražděni celkem čtyři lidé. Uvedl to na veřejší tiskové konferenci šéfredaktor anarchistického časopisu A-kontra Jakub Polák. Podle něj se větší část české veřejnosti i tisku „tváří“, jako by rasistické tendence v České republice neexistovaly. (...)

¹⁶ Srov. „Zatímco podle zástupce matky utonulého Kolji Kubíčka se obžalovaní spolu s dalšími skiny dopustili trestného činu vraždy ze zvlášť zvrženihodných pohnutek, neboť tak jednali kvůli odlišné barvě pleti svých obětí, požadoval okresní státní zástupce Petr Cigánek odsouzení za jiné trestné činy. (...) (Rodina Danihelových je pobouřena mírným rozsudkem nad skiny, ZN 13.3.1997, s. 3).

dal Václav Havel. Prezident uctil památku utonulého Roma kyticí sedmi bílých růží, které ve čtvrtek večer pietně hodil do řeky Otavy v místě, kde došlo k tragické události.

(ls)

Odhlédneme-li od komentářů P. Uhla, srov. např. text *Písecký soudce prostě nesoudí* (Právo 6.8.1996, s. 4), v němž je smrt Tibora Danihela s odvoláním na názor odborníka na trestní právo poprvé jednoznačně označena jako vražda, můžeme říci, že se tisk na utváření nového obrazu události podílel jen tím, že zastáncům tohoto názoru postupně dával větší prostor. Není také nepodstatné, že v případě ministryně spravedlnosti a Rady pro národnosti šlo o názor oficiálních míst,¹⁷ o jejichž autoritu se novináři mohli opřít i při své kritice českého soudnictví (mj. jeho pomalosti, kritizované i v jiných případech, viz např. titulky *Ani po třech letech nebylo rozhodnuto o vině v případě utonulého Roma Tibora Danihela*, Slovo 17.9.96, s.12; *Prezident zneklidněn průtahy v šetření Danihelovy smrti*, Právo 19.10.1996, s. 2). Řečeno jinak, mediálním případem (viz článek V. Trojana *Je trestné topit Roma?*, LN 19.9.1996, s. 8) se písecká událost stala teprve díky tomu, že se k ní vyjádřily i autority, které novináři mohli jen stěží pominout. Kromě již zmíněných reakcí šlo o podporu, kterou zástupci rodiny oběti J. Polákovi vyjádřila Židovská obec¹⁸ či o názor člena Helsinského výboru V. Trojana: „*Soud byl tedy znovu odročen a můžeme dále čekat násilí agresorů, kteří zůstávají nepotrestáni. Mluvíte-li s Romy, kteří si stěžují na to, že se bojí volně chodit v ulicích našich měst a leckdy se dokonce bojí posílat své děti samotné do škol, je to druhá strana mince. Veřejnost, včetně naší justice, ji nechce vidět. (...) A tak musíme konstatovat, že dokud žádný soudce u nás nenajde odvahu rozhodně vystoupit proti rasistickým projevům, bude se situace jen dále zhoršovat.*“ (LN 19.9.96, s. 8).

Tyto dva příklady dobře ukazují, jak byla událost zapojována do etnického (v případě prvním) či interetnického kontextu, navíc nahlíženého spíše z perspektivy Romů. K tomu srov. i komentář P. Uhla nazvaný *Písecká tragedie po třech letech*: „*Odlíšná kultura a tradice přitom působí, že průtahy v trestním řízení urážejí romský cit pro spravedlnost ještě více než český. Nečinnost některých orgánů a jejich podjatost k projednávání věci, přibývající každým novým prohřeškem proti zákonu a spravedlnosti, Českou republiku v romských očích usvědčují: je to společnost gadžů pro gadže, diskriminující Romy. Riskujeme, nejen v Písku, že stále větší segregace, do níž jsou Romové vháněni, přeroste v docela obyčejný apartheid.*“ (Právo, 2. 10. 1996, s. 4). Další komentář téhož autora, *Nejvyšší soud rozhodne o demokracii* (Právo, 24. 2. 1998, s. 4) prezentuje událost na ještě obecnější rovině, soudní rozhodnutí o něm vypovídá o povaze demokracie u nás: „*Odpovědnost soudců nejvyššího soudu tentokrát*

¹⁷ Důležitost autority mluvčího nepřímo dokládá i následující příklad. Za vraždu byla totiž smrt Tibora Danihela označena i v anonymních letácích, které se v Písku objevily v červnu 1996. V tomto případě však tisk věnoval pozornost spíše jejich vyhocenému obsahu a jejich negativnímu vlivu na atmosféru ve městě.

ZN 17. 6. 1996, s. 3

V Písku se objevily štvavé letáky,

Štvavé laděné anonymní letáky, které připomínají tragické utonutí osmnáctiletého Tibora Danihela před třemi lety a následující osvobozující rozsudek skinheadů, se začátkem víkendu objevily na několika místech v Písku.

Plakáty, které zobrazují fotografii mrtvého a začínají velkým nadpisem „vrazi nesmí zůstat nepotrestáni“, obsahují řadu ostrých výpadů na adresu soudu. Obviňují město Písek z fašismu a vyhrožují, „že společnost za nynější stav zaplatí“ (...)

¹⁸ Srov. „*Židovská obec v Praze věnovala zmocněnci pozůstalých zavražděného Tibora Danihela - Jakubu Polákovi - pět tisíc korun, aby mu pomohla při hledání svědků této vraždy a k obnovení procesu. Uvedl to Jakub Polák.* (P 1.10. 96, s. 1, Do procesu se skiny z Písku se zapojila židovská obec).

*značně přesahuje pouhé právní posouzení jedné trestní věci. Neboť budou rozhodovat také o tom, zda tu vůbec může fungovat demokratická společnost lidí, rovných ve svých právech i důstojnosti.*¹⁹

4. Závěr

Jak už bylo řečeno, od tragické události v Písku do vynesení konečného rozsudku uplynulo téměř šest let. Během nich se – někdy i podstatně – změnil mediální i politický diskurs, a to i diskurs o rasově motivovaném násilí a obecně o xenofobii a rasismu v české společnosti. Tuto proměnu jistě způsobil mj. nárůst rasově motivovaného násilí, resp. to, jak je soudy posuzovaly. Psaní o smrti Tibora Danihela a o soudu s jejími viníky je jedním z dokladů této proměny. Písecký případ tuto proměnu zčásti podnítl, zčásti je obrat, který ve způsobu psaní o něm v průběhu let nastal, součástí obecnějšího vývoje vztahu elit k rasově motivovanému násilí, který byl způsoben i jinými událostmi (srov. v tomto sborníku studii Ukázková rasová vražda).

V roce 1993 nevěnovaly české noviny analyzované události o mnoho větší pozornost než jiným kriminálním činům a spoléhaly se až na výjimky (Blesk, LN) na zpravodajství ČTK a (spolu s ním) na informace policie. Z popisu události ve většině zpráv není příliš zřejmé, že šlo o úmyslný trestný čin, podrobnější údaje dosvědčující přímý podíl pachatelů na smrti oběti nejsou uváděny. Vysvětlení lze patrně hledat jednak ve snaze dodržet zásadu presumpce nevinny a v nedostatku informací, jednak v relativním nezájmu o případ, v nedocení jeho společenské závažnosti. O tom svědčí absence jakékoli další reflexe: případu nebyl v českém tisku věnován žádný komentář. Rozsudek okresního soudu v Písku, jímž byly dva obžalovaní odsouzeni k podmíněným trestům a ostatní osvobozeni, však už vyvolal několik nesouhlasných komentářů, v nichž byl případ zasazován do širších kontextů, především do kontextu interetnických konfliktů, schopnosti státu se s nimi vypořádat a nejobecněji do souvislosti vztahu majority k Romům. V letech 1996-1999 získává toto pojmání události převahu. V návaznosti na vývoj v právní kvalifikaci případu se i ve zprávách mluví o vraždě a o její rasové motivaci.

Utváření mediálního obrazu píseckého případu se vyznačuje několika rysy typickými pro postoj českých médií k násilným trestným činům, jejichž oběti jsou Romové a pachatelé příslušníci majority. Vzhledem k tomu, že Romové a skinheadi jsou nahlíženi jako dvě nepřátelské skupiny, které mají spolu neustále konflikty, zajišťuje pouhý souvýskyt těchto dvou kategorií zprávám o událostech, jako byla smrt Tibora Danihela, dostatečnou koherenci a činí je smysluplné. Neznamená to však, že je jednání skinheadů automaticky připisován rasový motiv: pohledu na Romy a skinheady jako na dvě skupiny vyřizující si vzájemné účty, které se majority tak úplně netýkají, odpovídá také užívání pojmenování „incident“ či „potyčka“ i v případech, kdy jde o jednostranný útok skinheadů. Zacházení s relačním párem Romové – skinheadi se tak nevyklučuje se zpochybňováním rasistického zaměření hnutí skinheads a s hledáním jiných příčin události, které samo o sobě představuje další topos psaní o podobných trestných činech v českém tisku. (v tomto případě např. šlo o možný vliv toluenu na jednání oběti).

Relevance jiného možného relačního páru, Romové – česká majoritní společnost, pro pochopení události se ve zprávách většinou buď vůbec neobjevuje, nebo je naznačena pouze

¹⁹ Srov. text Jáchyma Topola *Pogrom v Klatovech*, v němž je s principy demokracie spojován jiný případ interetnického konfliktu, tzv. klatovský lynč: „V základech se otřásl celý systém, na kterém je společnost založena, systém, který má chránit občany bez rozdílu před násilím chránit.“ (Respekt 11, 11.3.1991, s. 5, viz též v tomto sborníku studii *Jiná podoba mediálního diskursu o Romech*).

proto, aby byla vzápětí popřena. V komentářích reagujících postupně na jednotlivá rozhodnutí soudu však reflexe vztahu mezi Romy a majoritou (většinovým MY, z jehož perspektivy jsou tyto texty psány) převažuje a jejím výsledkem je zpravidla připisování různých, převážně hodnotících atributů buď Romům, nebo majoritě, popř. oběma skupinám. V komentářích odsuzujících osvobozující rozsudky je majoritní společnost označována jako spoluodpovědná za vývoj celého případu a je hodnocena jako skrytě rasistická, xenofobní, netolerantní. Naopak autoři, kteří tento kritický postoj nesdílejí, vysvětlují a obhajují negativní vztah majority k Romům jako reakci na negativně hodnocené chování Romů. Událost, kdy se Rom stal obětí trestného činu, se tak paradoxně (při aktivaci relačního páru Romové – majorita „logicky“) stává příležitostí k tematizaci problému romské kriminality a k mediální produkci a reprodukci negativních stereotypů o Romech. Zkušenost majoritní společnosti s kriminálním a obecně asociálním chováním Romů slouží k vysvětlení (omluvě) jejich protiromských postojů i v textech, které jsou vůči romské menšině v zásadě vstřícné. Součástí mediálního obrazu Romů, jež se v podobných případech vždy opakuje, je také motiv pomsty Romů, založený na předpokladu, že Romové jsou emocionálnější než příslušníci majority a nerespektují stát jako vykonavatele práva, a proto „berou právo do vlastních rukou“. Pokud se obavy z pomsty Romů ukáží jako opodstatněné (většinou jde však jen o spekulace), je akt pomsty prezentován (alespoň ve zpravodajství některých deníků) spíše jako další z řady konfliktů vyplývajících z nepřátelského vztahu mezi Romy a skinheady než jako reakce na konkrétní podnět.²⁰

²⁰ Srov. následující komentář DT k vraždě Tibora Berkiho (viz v tomto sborníku studii Ukázková rasová vražda):

DT 19.5.95, s. 3

Rasismus a nacionalismus jako sociální infekce mnoha občanů

(...)

U píseckého okresního soudu byl odsouzen patnáctiletý Rom David Červeňák k jednomu roku vězení za to, že bodl nožem o čtyři roky staršího skina Zdeňka Halbicha. Tři Červeňákoví druhové, kteří zbili Halbichova holohlavého přítele, vyvázli tentokrát jen s podmíněnými tresty.

Mladí lidé ztrácejí zábrany. Neváží si života druhých. Nevnímají věci kolem sebe. Pro život jim postačí víra, že příčinou všeho zla je tmavá barva pleti nebo holá hlava. Pohybují se mezi námi mladíci, kteří se chovají jako zatoulané lidožravé šelmy. Proč se tak děje a jak zabránit tomu, aby se rozmáhaly vlčí mravy, to je otázka pro psychology a sociology.

(...)

(I. Jemelka)

Seznam citovaných novinových článků

- Topol, J.: Pogrom v Klatovech, Respekt 11, 11.3.1991, s. 5.
- Klimek, H.: Banda přichystala mokrý hrob. Blesk 27.9.1993, s. 1
- (ria): Rom utíkající před skiny utonul v řece Otavě. MFD 28.9.1993, s. 4.
- (tš): Smrt při pochodu skinů. LD 28.9.1993, s. 6.
- (ch): Dohnali mladíka k utonutí. RP 29.9.1993, s. 4.
- Gazdík, J.: Po útoku skinů následoval šok Romů. LN 1.10.1993, s. 1.
- (bm): Pohřeb bez provokací. ZN 2.10.1993, s. 3.
- Na pohřeb utonulého Roma skiní nepřišli. MFD 2.10.1993, s. 4.
- Klimek, H.: Danielovi zahrál cimbál naposledy. Blesk 2.10.1993, s. 2.
- (ch): Utonulý Rom pohřben, vyšetřování pokračuje. RP 2.10.1993, s. 6.
- Prokešová, M., Ptáčková, M.: Násilí plodí enem násilí. MFD 2.10.1993, s. 8-9.
- (ryc): Anarchisté proti rasismu. RP 4.10.1993, s. 2.
- Rasistické vraždy. LD 6.10.1993, s. 6.
- Skiní vyvázli s podmínkou. LN 3.12.1994, s. 1.
- Šídlo, J.: Prvních sedmáct paragrafů 260, Respekt 26, 27. 6. 1994, s. 4.
- (dan, toh): Rasismus soud skinům neprokázal. LN 3.12.1994, s. 12.
- (ch): Potyčky v Písku skončily těžkým zraněním skina. RP 3.12.1994, s. 2.
- Gallo, R.: Soudci tolerují rasismus. MFD 5.12.1994, s. 6.
- Hořejší, T.: Skiní mají důvod k radosti. LN 5.12.1994, s. 5.
- Gabal, I.: Zkuste si zabít Cikána. MFD 6.12.1994, s. 12.
- Písečtí Romové a skiní vydali společné prohlášení. ZN 7.12.1994, s. 3.
- Müller, J.: To je náš český rasismus z lhostejnosti a nezájmu. DT 7.12.1994, s. 3.
- Skin a Rom vyzývají k uklidnění sporu. LN 8.12.1994, s. 2.
- Skinheadi a Romové prý nemají zájem na pokračování konfliktu. DT 8.12.1994, s. 14.
- Městský úřad a policie v Písku iniciovaly jednání Romů a skinů. RP 8.12.1994, s. 6.
- Honsová, M.: Rasismus ve většině z nás. Práce 8.12.1994, s. 3.
- Lisse, L.: Pohrdání soudem jako postoj raději ne. MFD 10.12.1994, s. 12.
- Jemelka, I.: Rasismus a nacionalismus jako sociální infekce mnoha občanů. DT 19.5.1995, s. 3.
- vh: V Písku se objevily štvavé letáky. ZN 17. 6. 1996, s. 3.
- Na soudce známého z procesů o rasové nesnášenlivosti je podáno trestní oznámení pro hanobení píseckých Romů. ZN, 13.8.1996, s. 1.
- Ani po třech letech nebylo rozhodnuto o vině v případě utonulého Roma Tibora Danihela, Slovo 17.9.1996, s. 12.
- Trojan, V.: Je trestné topit Roma? LN 19.9. 1996, s. 8.
- (ls): Prezident zneklidněn průtahy v šetření Danihelovy smrti. Právo 19.10.1996, s. 2.
- Uhl P.: Písecký soudce prostě nesoudí. Právo 6.8.1996, s. 4.
- Do procesu se skiny z Písku se zapojila židovská obec. P 1.10.96, s. 1.
- Uhl, P.: Písecká tragedie po třech letech. Právo 2.10.96, s. 4.
- Hradská, V.: Rodina Danihelových je pobouřena mírným rozsudkem nad skiny. ZN 13.3.1997, s. 3.
- Uhl. P.: Nejvyšší soud rozhodne o demokracii, Právo 24.2.1998, s. 4.

Literatura

- Nekvapil, J. (1999/2000). Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel. *Češtinář* 10, č. 3, 80 - 87 (viz též <http://ulug.ff.cuni.cz/osobni/nekvapil.html>).
- Silverman, D. (1998). *Harvey Sacks. Social Sciences and Conversation Analysis*. Cambridge: Polity Press.

Summary

“Is it a Crime to Drown a Romany?” (The Presentation of the Violent Death of Tibor Danihel in the Czech Press)

This study deals with the way in which the Czech press wrote on the attack by skinheads on Tibor Danihel, a Romany from Písek, and on the subsequent trial. The formation of a media image of this case shows several features that are typical of the attitudes of the Czech media towards acts of violence against Romanies by members of the majority ethnic group. As Romanies and skinheads are seen as two enemy groups that are constantly in conflict with each other, the mere concurrence of these two categories ensures that reporting of events such as the death of Tibor Danihel would be coherent and meaningful. It does not, however, mean that the behaviour of the skinheads is automatically seen as racially motivated. Rather, Romanies and skinheads are seen as two groups settling their accounts, which does not affect the majority population. This is borne out by the use of the terms “incident” or “skirmish” even for cases of one-sided/unprovoked attacks by skinheads. The pairing of Romanies – skinheads does not exclude the possibility of doubting the racist motives of the skinhead movement and the search for other causes for the event, which in itself is another topos of writing about similar crimes in the Czech press.

The relevance of another possible pairing, Romanies – Czech majority society, for an understanding of the news is rarely to be found or is acknowledged only in order to reject it. The commentaries on the various decisions of the courts, however, are largely concerned with reflecting on the relation between Romanies and the majority (usually the “US”, from whose perspective these texts are written) and generally result in a description of various, normally value-laden, attributes either of the Romanies or of the majority, or in some cases of both groups. In articles condemning the courts’ decision to free the perpetrators, the majority population is seen as sharing the responsibility for the development of the whole affair and is seen in terms of concealed racism, xenophobia and intolerance. However, those authors who do not share this critical stance explain and defend the majority’s negative relations with Romanies as a reaction to negative behaviour by Romanies. A case in which a Romany is a victim of a crime therefore paradoxically (although in terms of the Romanies – majority pairing this may be logically) offers an opportunity for discussing the problem of the Romany crime rate and for the media to produce and reproduce negative stereotypes of Romanies. The majority population’s experience with the criminal and generally anti-social behaviour of Romanies serves to explain (excuse) their anti-Romany attitudes, even in texts that are basically favourable to the Romany.

One element of the current media image of Romanies, which is constantly repeated in such cases, is the Romanies motive for revenge, which is founded on the supposition that Romanies are more emotional than members of the majority population and rather than respecting the state as the upholder of the law, “take the law into their own hands”. If fears of revenge by Romanies are shown to be well founded (although in general they are pure speculation), the act of revenge is presented (at least by some newspapers) as yet another conflict arising out of unfriendly relations between Romanies and skinheads, rather than as a reaction to a specific case.

As the case in question continued for nearly six years, it was possible to trace the changes in the media discourse on racially motivated violence and more generally on racism and xenophobia in Czech society. The authors are, understandably, unaware that these changes were even part of the shifting Czech media and political discourse.